

Mariska de Bone

Het belang van het biografische

De kracht van het historische persoonlijke levensverhaal in musea

Het gebruik van *oral history* in de publieksgeschiedenis neemt toe. Waar deze persoonlijke benadering soms vraagtekens oproept met betrekking tot de subjectiviteit van de gebruikte bronnen, heeft het zich in de loop van de jaren ontpopt tot een niet weg te denken manier van geschiedschrijving. *Oral history* werkt inmiddels flink door in de erfgoedsector: musea worden zich in toenemende mate bewust van de kracht van het individuele verhaal, in navolging van de populariteit van biografieën en literatuur in zogenoemde *bio-pics* in de filmwereld. Dit verdient een verdere aanmoediging, bepleit Mariska de Bone in deze Hoog van de Toren.

Oral history refereert naar een manier van geschiedenis schrijven die onder andere gebaseerd is op interviews met personen, om zo inzicht te krijgen in de persoonlijke ervaringen van mensen ten tijde van een historische gebeurtenis of van het verleden zelf.¹ Sinds de jaren tachtig is de hoeveelheid historisch onderzoek dat zich richt op biografische of primaire bronnen drastisch toegenomen. Volgens sommige historici, zoals Richard Cándida Smith, is dit een resultaat van de *linguistic turn*. Teksten werden gedeconstrueerd om de onderliggende boodschappen en de verschillende machtslagen te vinden. Dit gegeven zette historici ertoe aan meer gebruik te maken van verhalen, zowel in geschreven vorm (denk aan egodocumenten) als door middel van interviews.² Volgens historica Lynn Abrams zorgde het gebruik van *oral history* in de vorm van persoonlijke testimonia van verschillende mensen ervoor dat historici op een diepere en rijkere manier het verleden konden herinneren, en reconstrueren in de ervaring van onze huidige tijd.³

Deze ‘biografische benadering’ heeft zich in de laatste decennia enorm zichtbaar gemaakt in publiekshistorische culturele uitingen. Denk bijvoorbeeld aan literatuur: biografieën bestormen de bestsellerlijsten in Nederland en in de gehele westerse wereld. In de museumwereld is dit niet anders. Dit is opvallend te noemen, aangezien historicus Ken Howarth in zijn handboek *Oral history* uit 1998 nog openlijk zijn beklag deed over de manier waarop men in musea te werk ging. Howarth stelde dat er te weinig aandacht was voor de sociale context van objecten in musea en dat er teveel de nadruk werd gelegd op het conserverende aspect van deze collecties.⁴ Anno 2018 lijkt het tij volledig gekeerd. Musea gooien het massaal over een andere boeg en programmeren tentoonstellingen waarin persoonlijke verhalen, individuele levens en alledaagse objecten centraal staan. Recente tentoonstellingen over ‘grote namen’ uit de pop- en filmcultuur zoals David Bowie (in het Groninger Museum), Marilyn Monroe (De Nieuwe Kerk Amsterdam) en Martin Scorsese (EYE Filmmuseum) werden massaal bezocht en groeiden uit tot heuse *block-busters*.⁵ Maar ook de levens van belangrijke historische figuren, zoals Maarten Luther (Museum Catharijneconvent Utrecht), Catharina de Grote (Hermitage Amsterdam) en Mata Hari (Fries Museum) zorgden in het afgelopen museumjaar voor hoge bezoekersaantallen in Nederlandse musea.⁶ Enerzijds zorgen deze tentoonstellingen dus voor een impuls in bezoekersaantallen en zijn ze klaarblijkelijk goed in de markt aan te prijzen. Anderzijds vereist het een gehele andere, en voor veel tentoonstellingsmakers wellicht ook een nieuwe, manier van kijken naar tentoonstellingen en daarbinnen de rol van het museum *an sich*.

Dit soort persoonlijke tentoonstellingen kun je, zoals De Nieuwe Kerk in Amsterdam doet, ‘biografische tentoonstellingen’ noemen.⁷ Het gaat hier om tentoonstellingen waarin het museum de persoonlijke geschiedenis van een beroemdheid, een getuigenis van een historische gebeurtenis of een historisch figuur tracht te presenteren. Een voorbeeld van een interessante historische biografische tentoonstelling was tot eind 2017 te zien in het Airborne Museum in Oosterbeek en is getiteld *EGO: Vergeet Mij Niet* (afbeelding 1). *EGO* is een tentoonstelling over de Slag om Arnhem (het leidend thema binnen het Airborne Museum) die van 17 tot 25 september 1944 duurde. In tegenstelling tot het vertellen van het chronologische verloop van de slag, benadrukt *EGO* de beleving van 46 verschillende personen. Het betreft personen met allemaal een andere achtergrond, een andere betrokkenheid bij de Slag om Arnhem en voor wie de afloop van deze gebeurtenis niet allemaal even rooskleurig was. Van al deze personen

verzamelde het Airborne Museum de verhalen. De verhalen zijn afkomstig uit dagboeken, uit gesprekken met familieleden of uit archieven. Naast deze verhalen is de tentoonstelling aangevuld met persoonlijke objecten, variërend van een teddybeer tot aan een zeldzaam exemplaar van het Victoria Cross. Interessant aan de tentoonstelling is dat niet alleen de slachtoffers worden belicht, maar ook de daders. Conservator Tim Streefkerk benadrukt, in een gesprek dat ik met hem voerde, dat ze bij het museum min of meer turfden hoeveel Duitse, Poolse, Engelse en Nederlandse burgers en soldaten in de tentoonstelling zaten, om een zo objectief mogelijk beeld te schetsen.⁸

Afbeelding 1. Overzicht van de EGO: *Vergeet mij niet* tentoonstelling in het Airborne Museum te Oosterbeek. Foto: <https://www.airbornemuseum.nl/persbericht/afbeeldingen-tentoonstelling-ego> (15th November 2017).

Individualisme is een belangrijk concept wanneer men spreekt over de populariteit van het biografische en persoonlijke aspect in tentoonstellingen. Representaties van individuele figuren, zoals te zien in autobiografische verhalen, kunnen worden gezien als de reconstructies van de ervaring van het individu.⁹ Een belangrijk en omvangrijk onderdeel van deze ervaring is gestoeld op het aangaan van emotionele connecties met de bezoeker. De emotionele reactie die een tentoonstelling over het algemeen oproept bij een bezoeker is bij uitstek een individuele aangelegenheid. Het museum bewerkstelligt deze connectie tussen het tentoongestelde object en het individu.¹⁰ De museumbezoeker wordt steeds zichtbaarder in de

hedendaagse museumwereld, en ik durf te beweren dat de biografische tentoonstelling (en vooral de rol van *oral history*) hierin een uitermate belangrijke rol speelt.

Bij een tentoonstelling als *EGO* komt daarbij ook nog eens het belang van overlevering om de hoek kijken. De generatie die de Tweede Wereldoorlog heeft meegemaakt begint voorgoed te verdwijnen en dus is het belangrijk om deze eerstehands ooggetuigenverslagen op te slaan voor de komende generaties. Musea zijn daarvoor uitgelezen instituties.

Bovendien wordt onderzoek naar hoe bezoekers reageren op tentoonstellingen en wat die met hen doet steeds belangrijker, vooral binnen de museumwereld. Ook op academisch niveau zijn museologen steeds meer geïnteresseerd in bezoekersonderzoek. Onder andere Leslie Bedford, voormalig museumdirecteur en auteur van *The Art of Museum Exhibitions: How Story and Imagination Create Aesthetic Experiences*, stelt bijvoorbeeld dat het verkrijgen van een gevoel van empathie belangrijk is voor bezoekers om de impact van de tentoonstelling te bewerkstelligen. De meeste memorabele objecten in deze tentoonstellingen zijn in principe de woorden van de tentoongestelde persoon/personen, van waaruit bezoekers hun eigen narratief kunnen construeren, aldus Bedford.¹¹ De bezoeker leert daardoor op welke manier hij of zij persoonlijk kan reflecteren op het levensverhaal van een ander. Birgit Boelens, conservator bij De Nieuwe Kerk en de Hermitage Amsterdam, stelt bijvoorbeeld ook dat het succes van hun afgelopen tentoonstellingen voor een belangrijk deel te danken is aan dit persoonlijke aspect, iets waar zij bewust voor hebben gekozen. Ik denk dat ze iets heel significant stelt wanneer zij zegt dat de succesfactor van dit soort tentoonstellingen voor een belangrijk deel gestoeld zijn op de anonimiteit van onze huidige maatschappij op bijvoorbeeld sociale media. Mensen lijken tegenwoordig constant op zoek te zijn naar zichzelf en de betekenis van hun bestaan, en daarom delen ze van alles (bijvoorbeeld via sociale media). Bovendien is een belangrijk deel van onze maatschappij berust op het spiegelen van jezelf aan anderen. Wanneer je kijkt naar de verhalen van andere mensen, vol inspirerende of tragische evenementen, kunnen die helpen met de interpretatie van je eigen leven en je wat leren over je eigen ervaringen.¹²

Kortom, kenmerkend aan deze tentoonstellingen is dat de verhalen belangrijker zijn dan de objecten. Overigens is het ook zo dat deze objecten verschillen: vaak zijn het persoonlijke objecten, handgeschreven teksten, foto's en andere materiële documentatie. De reconstructie van de levens

van deze ‘bekende’ mensen creëren een bepaalde visie op iemands leven en zijn/haar waarden. Cultuurfilosofe Susan Pearce stelt dat bij dit soort ‘persoonlijke’ tentoonstellingen, de tentoongestelde persoonlijke objecten fungeren als een soort relieken.¹³ Bij biografische tentoonstellingen ligt de focus meer op het narratief, het verhaal, dan op de objecten. De objecten, als gevolg, dienen daarmee als het ware het verhaal, en ondersteunen op een visuele wijze wat de bezoeker ‘leest’ (afbeelding 2).

Afbeelding 2. Close-up van de *Romanov en Revolutie* tentoonstelling in de Hermitage Amsterdam. Op de foto zijn persoonlijke eigendommen van de tsarina Alexandra te zien, zoals haar bureau en een formele jurk. Foto door Evert Elzinga. Foto: <https://www.amsterdamwelcome.info/listing-item/hermitage/> (15th November 2017).

Begrijpelijkerwijs roept dit een aantal vragen op: want kan een tentoonstellingsmaker of een conservator echt het leven vertellen van iemand anders? Gevoelige onderwerpen zoals racisme, slavernij of oorlog krijgen een extra emotionele lading wanneer ze zo ‘objectief’ mogelijk door een derde partij worden verteld. Het persoonlijke aspect laait het debat rondom minderheden aan, aangezien de subjectiviteit van dit soort tentoonstellingen vraagtekens oproept of, om maar een voorbeeld te noemen, blanke mensen gerechtigd zijn zichzelf de auteur te noemen van een tentoonstelling die gaat over de onderdrukking van zwarten.

Hoewel lang gedaan werd alsof het tentoonstellen en het conserveren van kunst de voornaamste taak van een museum is, begint er langzaam

een beweging te ontstaan die het museum als instituut breder trekt. Het museum is steeds meer een plek voor het vertellen van verhalen, waarin elke museumbezoeker een verhalenverteller in zijn of haar eigen recht wordt. Dit zorgt er niet alleen voor dat intrigerende mensen centraal komen te staan, en dat we hun ervaringen van (historische) gebeurtenissen in een nieuw daglicht kunnen plaatsen, maar ook dat de tentoonstelling bij de bezoeker een intensere persoonlijke ervaring oproept. Dit trekt allerlei soorten bezoekers. Daarmee is *oral history* allang niet meer alleen voor de wetenschappelijke geschiedschrijving van belang, maar dient het inmiddels een groter doel binnen onze huidige maatschappij.

Noten

1. Volgens het Huizinga Instituut voor Cultuurgeschiedenis is *oral history* een vorm van geschiedschrijving die is gebaseerd op retrospectieve herinneringen van ooggetuigen, meestal aan de hand (maar niet uitsluitend) van interviews. Binnen dit werkveld behoort de reflectie op de ontwikkeling van interviewen als methode en de relatie tussen interviewer en geïnterviewde.
2. Robert Smith-Cándida, "Publishing Oral History: Oral Exchange and Print Culture," in *The Research Handbook for Oral History*, eds. Thomas L. Charlton, Lois E. Myers, en Rebecca Sharpless (Walnut Creek: AltaMira Press, 2006), 411.
3. Lynn Adams, *Oral history theory* (London: Routledge, 2016), 8.
4. Ken Howarth, *Oral History: A Handbook* (Stroud: Sutton, 1998), xiv.
5. In 2016 trok bijvoorbeeld de tentoonstelling over David Bowie in Groningen maar liefst 201.301 bezoekers.
6. Bijvoorbeeld trok *90 jaar Marilyn* (De Nieuwe Kerk Amsterdam) 91.000 bezoekers en *Catharina de Grootste* (Hermitage Amsterdam): 169.000. Andere genoemde tentoonstellingen, zoals *Martin Scorsese – The Exhibition* (EYE Filmmuseum Amsterdam) en de tentoonstelling over Mata Hari (Fries Museum Leeuwarden) kregen subsidie van het zogenaamde *Blockbuster Fonds*. Dit fonds werd in 2012 om cultureel ondernemerschap te stimuleren, specifiek gericht op grote culturele activiteiten.
7. Aldus: De Nieuwe Kerk, Persbericht, 26-05-2016. Belangrijk om te benadrukken is dat biografische tentoonstellingen, zoals benoemd in dit artikel, verschillen van het idee van 'monografische' tentoonstellingen. Monografische tentoonstellingen, in de traditionele vorm, illustreren de carrière van een kunstenaar aan de hand van zijn of haar kunstwerken. Deze retrospectieve tentoonstellingen bestaan al sinds het eind van de negentiende eeuw, toen ze fungeerde als een methode van herinnering voor overleden artiesten of juist fungeerden als formatoren van de natiestaat. Biografische tentoonstellingen hebben een sterkere nadruk op het narratief van één individu, de objecten daarbinnen hoeven geen kunstwerken te zijn.
8. Interview Tim Streefkerk (20- 04- 2017).

9. Heller and Wellbery, "Introduction" in *Reconstructing Individualism: Autonomy, Individuality, and the Self in Western Thought* (Stanford: Stanford University Press, 1986), 3.
10. A.J. Pekariks, Z.D. Doering eds, 'Exploring satisfying experiences in museums' (*Curator* (1999, 43)): 163.
11. Leslie Bedford, *The Art of Museum Exhibitions: How Story and Imagination Create Aesthetic Experiences* (Walnut Creek: Left Coast Press, 2014), 36.
12. Interview Birgit Boelens (02-05-2017).
13. Susan Pearce, *Museums, Objects and Collections: A Cultural Study* (London: Leicester University, 1992), 201.